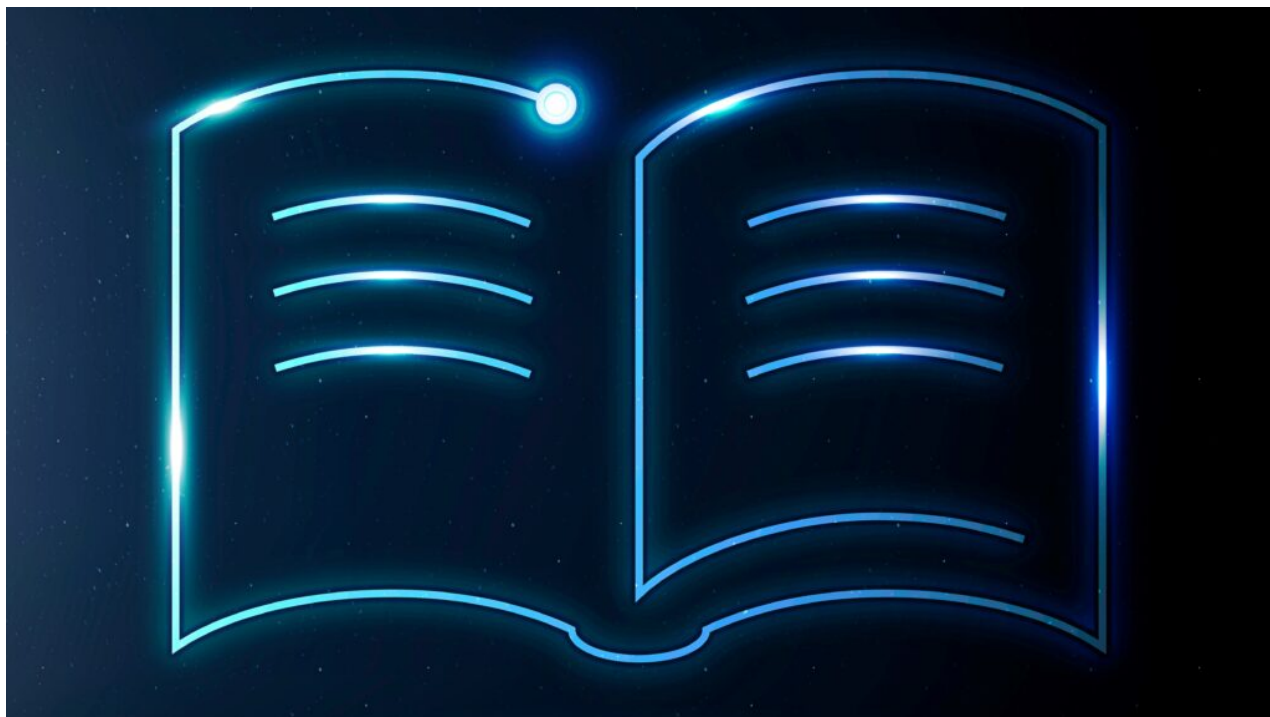

— No Gūtenberga līdz glāstvirsmām: par e-lasīšanas iespējām 21. gadsimtā Latvijā

 punctummagazine.lv/2021/12/08/no-gutenberga-lidz-glastvirsmam-par-e-lasisanas-iespejam-21-gadsimta-latvija/

Ir kādas darbdienas rīts. Ērti iekārtojušies automašīnā, jūs savienojat savu viedierīci ar *Spotify* mūzikas lietotni, lai ceļā pavadāmajā laikā klausītos iecienīto relaksējošo mūziku. Dienas laikā aplūkojat draugu fotogrāfijas *Instagram*, pasmaidāt par kolēģa atsūtīto *YouTube* video, palasāt kādu no ziņu portāliem, izsakāt sajūsmu par mazā radnieka pirmajiem solīšiem lepnās māmiņas *WhatsApp* atsūtītajā video, *nolaikojat* pāris ierakstus *Facebook* ar kaķu bildēm (jo mēs taču visi zinām banālo patiesību, ka kaķi ir tie, kas izgudroja internetu un sociālos tīklus), palasāt *Twitter* ierakstus par nebeidzamajām rindām pie kāda no veikaliem. Šovakar, sastrēgumā dodoties mājup, jūsu iecienītā raidieraksta vietā vēlaties paklausīties kolēģa ieteikto audiogrāmatu. Mājās, nu jau sēžot savā dīvēnā ar kaķi klēpī, lēni pārskatāt *Netflix* pieejamos seriālus, taču nolemjat, ka labāk pirms miega tomēr palasīsiet e-grāmatu. Un tā ir pagājusi vēl viena diena ar saturu, ko tik viegli un ērti sniedza jūsu vienmēr klātesošā glāstvirsmā. Vai izklausās pazīstami?

Šķiet, jo tālāk uz priekšu dzīvojam 21. gadsimtā, jo arvien aktīvāk patērējam digitālo saturu visdažādākajās tā izpausmēs. Teju no pirmajiem nedroši spertajiem soļiem glāstvirsmas – viedtālruni un planšetdatori – ir mūsu ikdienai neatņemamās lietas, kuru nepieciešamība pieaug, mums arvien patstāvīgāk soļojot pa dzīves ceļiem. Tehnoloģiju sniegtās iespējas ir vienlīdz nozīmīgas un neatsveramas gan mācību procesā, gan profesionālajā darbībā, gan arī atpūtas brīžos. Ierīces ir tepat mums līdzās, un līdzās ir arī saturs, kuru tajās patērēt, taču tas arī nozīmē, ka satura lietotājam ir jābūt gana

zinošam, lai atrastu to, ko vēlas, kā arī vispār zinātu, kas ir pieejams. Digitālā satura patēriņa sakarā būtiska ir vēl kāda nianse, proti, lietotājam jābūt gana zinošam, lai atrastu legāla digitālā satura izmantošanas iespējas.

Kad 2020. gada 11. martā Pasaules Veselības organizācija izsludināja *Covid-19* pandēmiju, lielākajā daļā pasaules valstu teju vai šoka stāvoklī nonāca ikviens no cilvēka darbības jomām: ražošanas sektori, izglītības sistēmas, kultūras un izklaides industrijas, ēdināšanas pakalpojumi, un šo uzskaitījumu varētu turpināt bezgalīgi. Koncerti un teātra izrādes atceltas, muzeji un bibliotēkas slēgtas, kinoteātros filmas nerāda, un klubos izdejoties nevar. Ja cilvēks nevar aiziet pie kultūras, tad kultūrai ir jāiet pie cilvēka, un tas nozīmē, ka visērtāk to izdarīt ar tās vides palīdzību, kurā uzturas lietotāji. Tehnoloģiju sniegtās iespējas vēl nekad cilvēces pastāvēšanas vēsturē nav izrādījušās tik būtiskas kā šobrīd. Radošās industrijas pilnā šī vārda nozīmē var attaisnot sevi, jo kultūras un izklaides pasākumi no klātienes formāta top par attālinātiem un digitāliem pasākumiem gluži tāpat kā mājstrāde. Pasaules izcilāko opernamu izrādes, mūzikas zvaigžņu koncerti, teātra izrāžu ieraksti, *DJ* vadītas virtuālas ballītes, muzeju galeriju apskate, aktieru ielasītas audiogrāmatas kļūst par ikdienas kultūras patērētāja realitāti, viņam neizejot no savas istabas. Šķiet, ka pasaulē pēdējo divu gadu laikā veikto kultūras patēriņa pētījumu skaitā nebūs viegli atrast tādu, kas neuzsvērtu digitālā satura daudzveidības pieaugumu, tā vieglāku izmantojamību, spēju strauji pielāgoties digitālās vides nosacījumiem un kopumā lielāku digitālās kultūras patērētāju skaitu.

Pēc Latvijas Republikas Kultūras ministrijas pasūtījuma 2020. gada nogalē tapa publikācija ar nosaukumu *Kultūras patēriņa un līdzdalības ietekmes pētījums. Pētījuma rezultātu ziņojums*¹, kurā īpaša vērība veltīta arī digitālās kultūras patēriņam. Pētījumā uzsvērts, ka izteiktāk palielinājusies ārzemju filmu skatīšanās un mūzikas klausīšanās tiešsaistē (attiecīgi 57 % un 54 % no respondentiem), savukārt 19 % no aptaujātajiem izmantojuši bibliotēku elektroniskos pakalpojumus un digitālos resursus, bet 17 % lasījuši e-grāmatas tiešsaistē vai lejupielādējuši tās savās ierīcēs. Aptaujā secināts, ka Latvijas iedzīvotāji retāk lasījuši grāmatas. Iespējams, ka tas saistīts ar ierobežojumiem bibliotēku un arī grāmatnīcu darbībā. Tiesa, Pasaules Ekonomikas foruma vietnē² par situāciju Lielbritānijā un ASV minēts, ka tieši pandēmijas pirmajā gadā daudzi iedzīvotāji “no jauna atklājuši lasīšanas prieku”.

Mēs skatāmies ziņas gan TV ekrānos, gan viedierīcēs. Gluži tāpat mēs lasām arī drukātos laikrakstus un žurnālus, kā arī ziņu portālus un noteiktiem interesējošiem tematiem veltītas vietnes, emuārus, forumus. Mēs skatāmies filmas gan plašos kinoteātros, gan straumējam tās savās viedierīcēs. Tieši tāpat līdzās pastāv drukātās grāmatas un to elektroniskās versijas. Tiesa, Latvijā ilgstoši e-grāmatām tika piemērota ārkārtīgi augstā 21 % PVN likme, lai gan daudzās valstīs pandēmijas apstākļos tieši e-grāmatu PVN likmes tika samazinātas, piemēram, Igaunijā ir 9 % PVN, Spānijā – 4 %, bet Lielbritānijā – pat 0 % PVN likme e-izdevumiem, taču no 2022. gada 1. janvāra PVN likme e-grāmatām Latvijā būs 5 %. Katram lasītājam ir savi apsvērumi, kāpēc izvēlēties vienu vai otru formātu, taču ir skaidrs: vienlīdz grūti ir aizvērt aizraujošu romānu un arī to pašu darbu e-formātā. Jā, e-grāmatām nav tipogrāfijas auras un smaržas. Uz e-

grāmatām attiecas stingri autortiesību noteikumi, tāpēc tās ir aizsargātas: tās nevar pārdot citiem lietotājiem, pavairot, izplatīt. Tomēr e-grāmatām ir virkne priekšrocību, piemēram, tekstu ir iespējams palielināt lasītājam vēlamajā burtu izmērā un pat pielāgot citus fontus, kā arī mainīt teksta fonu un ekrāna apgaismojumu. Šo iespēju īpaši atzinīgi novērtē gados vecāki lasītāji, kā arī mazuļu vecāki, kuriem nereti nākas būt nomodā nakts laikā. E-grāmatas “dzīvo” lasītāja ierīcē – planšetdatorā, datorā vai viedtālrunī – vai arī īpašā e-grāmatu lasītājā (Latvijā populārākie ir *Kindle* un *Pocketbook* lasītāji), un tas ir svarīgi minimālisma piekritējiem, kas nevēlas krāt lietas. E-grāmatas sver tieši tik, cik sver ierīce, kurā darbi tiek lasīti, un to savukārt novērtē cilvēki, kuriem kādu medicīnisku iemeslu dēļ ir svarīga šī iespēja (e-grāmatas bieži lasa slimnīcās), vai lasītāji, kuri daudz ceļo un ļoti daudz lasa. E-grāmatas kā digitāls pakalpojums ir pieejams 24/7, tāpēc to iegāde mēdz būt impulsīvs pirkums bezmiega brīžos. Ja darbs ir pieejams e-formātā, tad tam ir iespējas sasniegt latviešu valodā lasošo auditoriju visā plašajā pasaulē no Somijas līdz Singapūrai un no Čehijas līdz Čīlei jeb ikvienā latviešu diasporas vai atvaļinājuma pavadīšanas vietā. Nav arī mazsvarīgi tas, ka e-grāmatu lasīšana ir diskrēts lasīšanas veids, jo pēc lasīšanas ierīces neviens nevar pateikt, vai lasītā e-grāmata ir erotisk dižpārdoklis vai asiņains trilleris.

Ja pasaulē un arī Latvijā pieaug digitālās kultūras patēriņš, bet tomēr Latvijā ir samazinājusies grāmatu lasīšana, būtu vērtīgi uzzināt, kādas ir lasīšanas iespējas digitālā vidē tieši latviešu valodā. Lai cik tas būtu paradoksāli, taču 2021. gadā joprojām nākas dzirdēt jautājumus: “Bet vai Latvijā ir pieejamas e-grāmatas? Vai latviešu valodā vispār varu iegādāties e-grāmatas?” Jā, jā un vēlreiz jā! Latviešu valodā visplašāko vienas izdevniecības e-grāmatu klāstu – šobrīd vairāk nekā 1600 dažādu e-grāmatu – piedāvā apgāds Zvaigzne ABC savā mājaslapā (pirmā e-grāmata ceļu pie lasītājiem sāka tālajā 2010. gada martā). E-grāmatas piedāvā arī *Jāņa Rozes apgāds*, izdevniecības *Prometejs*, *Latvijas Mediji*, apgādi *Mansards*, *Kontinents*, *Jumava*, tās ir pieejamas arī vietnēs *letonika.lv* un *Indb.lv* (Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka), ja ir vēlēšanās lasīt skenētus tekstus. Izdevniecības *Zvaigzne ABC* un *Lielvārds* mācību e-grāmatas piedāvā skolām savās platformās *Māconis* un *Soma*, tāpēc arī skolēni var teikt, ka digitālā laikmeta priekšrocība ir iespēja mācīties jebkur.

Lai e-grāmatas būtu pieejamākas pēc iespējas lielākam lasītāju skaitam, turklāt legālā veidā, lasītājiem par tām nebūtu jāmaksā, bet izdevēji, autori un viņus pārstāvošās aģentūras saņemt samaksu par iegādātajām e-grāmatu licencēm, kopš 2019. gada 7. janvāra ikvienam Latvijas pašvaldību publisko bibliotēku lietotājam ir iespēja lasīt e-grāmatas tiešsaistē savā ierīcē *3td* e-grāmatu bibliotēkā. Šī ir Kultūras informācijas sistēmu centra uzturēta vietne, kuru izstrādājis IT uzņēmums *TietoEVERY* ar Latvijas grāmatu izdevniecībām un pašvaldību publisko bibliotēku iesaistīšanos, tāpēc šis ir būtisks privātās un valsts partnerības projekts, kas vecinājis digitālā satura plašu pieejamību. 2021. gada septembrī ³ *3td.lv* bija 15 tūkstoši reģistrēto lasītāju, turklāt projekta īstenotāji uzsvēruši, ka šīs bibliotēkas lietotāju skaits strauji pieaug tieši valstī izsludināto ārkārtējo situāciju laikā, kad ierobežota ir citu kultūras un izklaides pasākumu pieejamība, tostarp arī bibliotēku darbība. Kā viena no *3td* e-grāmatu bibliotēkas priekšrocībām jāmin iespēja kāroto lasāmvielu saņemt uzreiz, nestāvot rindā, jo nav

noslēpums, ka nereti bibliotēkās veidojas mēnešiem garas rindas pēc populāriem, aktuāliem daiļdarbiem drukātā formātā. Pēc Centrālās statistikas pārvaldes apkopotajiem datiem, 2020. gadā Latvijā internets bija 89,7 % mājsaimniecību⁴, kā arī ir plašs pašvaldību publisko bibliotēku tīkls, tāpēc no digitālā satura pieejamības viedokļa 3td e-grāmatu bibliotēka noteikti ir pelnījusi uzslavu.

Drukātajām grāmatām ir daudz senāka vēsture nekā elektroniskajiem izdevumiem, jo par e-grāmatām kā alternatīvu lasīšanas formātu var runāt kopš 2000. gadu sākuma. 2004. gadā ASV tehnoloģiju uzņēmuma *Amazon* vadītāja Džefa Bezosa (*Jeff Bezos*) vadībā tika uzsākta e-grāmatu lasītāja, kuru vēlāk nosauca par *Kindle*, izstrāde, kas tirdzniecībā nonāca 2007. gadā, tāpēc, iespējams, daudziem lasītājiem tieši *Kindle* saistās ar to ierīci, kuru noteikti vajadzētu iegādāties. Neapšaubāmi, ka *Amazon* daudz vērības velta šī e-grāmatu lasītāja pilnveidošanai, nodrošinot ilgstošai lasīšanai pat spilgtā gaismā draudzīgu ekrānu, ilgu e-lasītāja darbības laiku bez uzlādes, kā arī plašu e-grāmatu klāstu, tiesa, *Amazon* e-grāmatu klāsts ir draudzīgs svešvalodās lasošajiem. Jāņem vērā, ka *Amazon Kindle* atbalsta e-grāmatas specifiskā *.mobi* formātā, tāpēc var gadīties, ka kāds e-grāmatu lasītājs dusmās iesauksies "Man nekas te nedarbojas!", mēģinot saglabāt kāda cita formāta failu. Latvijā cītīgākie e-grāmatu lasītāji ir iecienījuši arī *Pocketbook* e-lasītājus, kas līdzīgi nodrošina ilgu lasīšanu bez uzlādes, bet ir draudzīgāki tieši e-grāmatu formātu ziņā.

Iespējams, ka e-grāmatu lasīšanas ziņā visapmierinātākie ir *Apple* ierīču īpašnieki. Ja esat starp viņiem, tad savā ierīcē pamanīsiet *Books* lietotnes ikonu, kurā ar pāris klikšķiem varēsiet iegādāties sev vēlamo lasāmvielu gan latviešu valodā, gan arī svešvalodās tieši no šī e-grāmatu veikala. *Books* lietotnē ir iespējams ievietot arī nopirktās e-grāmatas no kādas citas izdevniecības, tātad šeit var uzglabāt visas e-grāmatas vienkopus.

Taču varbūt nemaz nesteidzieties ar jaunu ierīču iegādi, bet sāciet ar to, ka pamēģiniet e-grāmatu lasīšanu, jo to var darīt, izmantojot gandrīz ikvienu katrā mājsaimniecībā pieejamo populārāko ierīci: datoru, planšetdatoru vai viedtālruni. Katra no šīm ierīcēm nodrošina visas e-grāmatu lasīšanas pamatiespējas, izmantojot kādu no bezmaksas e-grāmatu lasīšanas programmām, kurā attiecīgi saglabā iegādāto e-grāmatu. Starp populārākajām minamas *Adobe Digital Editions*, *Aldiko*, *Bluefire Reader*. Šīs lietotnes e-grāmatā ļauj palielināt burtus un rindstarpas, pielāgot teksta fontu, veikt piezīmes, saglabāt teksta izcēlumus (iekrāsot citātus), ievietot grāmatzīmes, kā arī pielāgot e-grāmatas "lapas" fonu. Turklāt ar datoru, planšetdatoru vai viedtālruni varēsiet noņemt arī otru zaķi, proti, izmēģināt e-grāmatu lasīšanu tiešsaistē no 3td e-grāmatu bibliotēkas vietnes, jo viss, kas jums būs nepieciešams, ir ierīces pastāvīgais interneta pieslēgums vai *Wi-Fi* savienojums.

Iespējams, ka teksts ir tikpat sens kā pati cilvēce. Ar kociņu smiltīs ievilkto norādi senču senčiem vajadzēja iemācīties iztulkot tieši tāpat, kā šobrīd darām mēs, vērojot *Google Maps* norādes savās viedierīcēs. Tekstu iespiedtehnikas izgudrošana lasīšanu padarīja pieejamu plašākam lasītpratēju lokam, taču 21. gadsimta sākuma straujā digitālā revolūcija to padarīja pieejamu tieši ērtību un ātruma ziņā. Lasītpratība kā tāda nav

mainījusies, jo mainās tikai formāti, kādos ir iespējama lasīšana, līdz ar to runas par “grāmatas nāvi” sen vairs netiek uztvertas nopietni ⁵ arī digitālā satura kontekstā. Tiesa, izdevniecības, kuras piedāvā e-grāmatas latviešu valodā, noteikti var aptvert potenciāli plašāku lasītāju loku un pat iesaistīt lasīšanā tos, kuri ir piemirsuši, kādu prieku var sniegt aizraujoša lasāmviela. Latviešu valodā pieejamās e-grāmatas nekādā veidā neapdraud poligrāfisko izdevumu ilgmūžību, taču lasītājiem var sniegt atšķirīgu lasīšanas pieredzi situācijās, kad ierastais ceļš līdz jaunai lasāmvielai ir ierobežots.

Raksts publicēts sadarbībā ar Latvijas grāmatizdevēju asociāciju, pateicoties Valsts Kultūrkapitāla fonda finansējumam mērķprogrammā *KultūrElpa*.

1. *Kultūras patēriņa un līdzdalības ietekmes pētījums. Pētījuma rezultātu ziņojums.* Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/11801/download>. ([atpakaļ uz rakstu](#))
2. Book sales are up: this is what we've been reading during the pandemic. Pieejams: <https://www.weforum.org/agenda/2021/05/covid-19-book-sales-reading/>. ([atpakaļ uz rakstu](#))
3. Vietnē 3td.lv e-grāmatu skaits sasniedz 490 darbus latviešu valodā. Pieejams: <https://www.kis.gov.lv/lv/jaunums/vietne-3tdlv-e-gramatu-skaits-sasniedz-490-darbus-latviesu-valoda>. ([atpakaļ uz rakstu](#))
4. Desmit gados interneta pieejamība mājsaimniecībās pieaugusi par 30 %. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/zinatne-ikt/datori-internets/meklet-tema/2775-iedzivotaju-interneta-lietosanas-paradumi>. ([atpakaļ uz rakstu](#))
5. This survey shows that people prefer printed books – even in the digital age. Pieejams: <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/printed-books-vs-e-books-which-is-the-most-popular>. ([atpakaļ uz rakstu](#))

Kultūras patēriņa un līdzdalības ietekmes pētījums. Pētījuma rezultātu ziņojums.

Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/11801/download>.

Book sales are up: this is what we've been reading during the pandemic. Pieejams: <https://www.weforum.org/agenda/2021/05/covid-19-book-sales-reading/>.

Vietnē 3td.lv e-grāmatu skaits sasniedz 490 darbus latviešu valodā. Pieejams: <https://www.kis.gov.lv/lv/jaunums/vietne-3tdlv-e-gramatu-skaits-sasniedz-490-darbus-latviesu-valoda>.

Desmit gados interneta pieejamība mājsaimniecībās pieaugusi par 30 %. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/zinatne-ikt/datori-internets/meklet-tema/2775-iedzivotaju-interneta-lietosanas-paradumi>.

This survey shows that people prefer printed books – even in the digital age. Pieejams: <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/printed-books-vs-e-books-which-is-the-most-popular>.